

X16

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Хайрулліна Юлія Олександрівна

УДК : 130.2:140.8:316.72

СВІТОГЛЯДНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ПЕРЕХІДНОГО СУСПІЛЬСТВА

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2011

8280

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Бех Володимир Павлович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
перший проректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Базалук Олег Олександрович,
Київський університет туризму,
економіки і права,
завідувач кафедри філософії та
соціальних наук;

кандидат філософських наук, доцент
Червона Леся Миколаївна,
Інститут вищої освіти НАПН України,
старший науковий співробітник відділу
соціальних проблем вищої освіти та
виховання студентської молоді.

Захист відбудеться 20 січня 2012 р. о 15.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9

Автореферат розісланий «19» грудня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Крохмаль

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Для людської цивілізації завжди були і будуть актуальними проблеми, пов'язані з світоглядною орієнтацією людини, з осмисленням нею свого місця і ролі в суспільстві, а також з відповідальністю за власні вчинки, за правильний вибір форм та напрямків власної діяльності. Зміни в світі на рубежі ХХ-ХХІ століть, що посилюються у сфері економіки, фінансів, політики, законодавства, культури кардинальним чином вплинули на самосвідомість і світогляд людей. У зв'язку з цим надзвичайно загострилися питання про те, що є людство у цілому, які основи людського взаєморозуміння і переважні форми продуктивної взаємодії, які, нарешті, перспективи розвитку людства в цьому мінливому, викликаючому «шок від майбутнього» (Тоффлер), «вислизаючому» (Гідденс), «знайомому світі, що приходить до кінця» (Валлерстайн).

Посилення соціально-економічної інтеграції, призводить до розчленення особи в соціальних функціях суб'єкта. Зростаюча напруга, пов'язана зі зміною ціннісних орієнтацій, необхідність пошуку і швидкого знаходження рішень, стресові ситуації – все це проблеми людського буття, збереження і розвитку особистості, її внутрішнього світу, світоглядної культури.

Будь-яке співтовариство «зібране» і відтворюється на певній матриці. Важливим її зрізом є когнітивна структура – система засобів пізнання реальності, інструментів суспільної свідомості і обміну інформацією (мова, значущі факти, теоретичні уявлення, методи, міра, логіка й ін.). Великі гетерогенні співтовариства (такі, як народ, нація, суспільство) зібрані на складній світоглядній матриці, в якій переплетені когнітивні структури безлічі співтовариств і субкультур. У цій матриці є ядерна зона, яка об'єднує всі часткові співтовариства – світоглядна культура особистості.

У системі загроз для України особливе місце займають світоглядні зриви, які вражають суспільство в цілому та великі його частини (Схід, Центр, Захід). Проблему загострює болюча суперечність між об'єктивною необхідністю національної самоідентифікації українського суспільства з позицій розуміння духовних традицій української культури минулого – з одного боку, і практичним розривом культурної спадкоємності в індивідуальному світогляді значної частини молодого покоління – з іншого. Зняти цю суперечність важко, оскільки невідомим залишається механізм її породження і відтворення у структурі особистості. Це й пояснює все зростаючий обсяг досліджень з проблем світогляду, що є основою особової структури. Саме він забезпечує розвиток цілісної особистості, здатної свідомо ставитися як до оточуючого її світу, так і до самої себе, до світоглядного вибору, орієнтованого на загальнолюдські й національні цінності.

Після того, як комунізм і антикомунізм зійшли зі сцени як антагоністичні ідеологеми, утворився вакуум, який почав активно заповнюватися світоглядним екстремізмом, наслідком якого є тероризм. Тому сьогодні рефреном постає

проблема створення системи глобальної світоглядної безпеки, формування якісно нової світоглядної культури і світоглядної стійкості особи.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблема світоглядної культури особистості є проблемою, що хвилює філософів, соціологів, психологів, педагогів. Розроблено різні концептуальні підходи щодо її формування. Важливими тут є погляди на людину, що викладені у працях Аристотеля, Платона, Протагора, Д.Локка, Д.Берклі, І.Канта, Р.Декарта, Ж.-Ж.Руссо; ідеї Г.Сковороди, П.Юркевича, М.Бердяєва, А.Лосєва, П.Сорокіна, А.Канарського, С.Кримського. За часів радянської доби над нею працювали Є.І.Андрос, В.Г.Афанасьєв, М.В.Гончаренко, В.С.Горський, П.С.Дишльовий, В.П.Іванов, А.М. Колодний, А.Л.Никанорова, М.В.Попович, Є.В.Осічнюк, Л.В.Скворцов, О.Г.Спіркін, В.Г.Табачковський, В.І.Шинкарук, І.Т.Фролов, О.І.Яценко та ін. Усі ці вчені підкреслювали складність структури світогляду, розглядаючи його і як спосіб духовно-практичного, а не тільки теоретичного освоєння дійсності і як форму суспільної та індивідуальної самосвідомості.

Проблема формування світоглядної культури на різних вікових етапах розвитку і становлення, різноманітності її форм прояву досить повно, концептуально-цілісно відображається в працях Б.Г.Ананьєва, Л.І.Божович, А.Валлона, Л.С.Виготського, Г.Є.Залеського, М.С.Кагана, І.С.Кона, О.М.Леонтєва, Ж.Піаже, С.Л.Рубінштейна, П.Р.Чамати та інших.

Значний внесок у розробку проблеми формування світогляду особистості в останні роки зробили В.П.Андрущенко, Н.М.Буринська, С.У.Гончаренко, Л.В.Губерський, І.А.Зязюн, В.Р.Ільченко, В.Г.Кремень, Л.Д.Кривега, С.Д.Максименко, Н.Г.Ничкало, В.Ф.Паламарчук, М.Д.Ярмаченко та інші.

Виокремленням елементів світогляду, його предметом, рівнями, змістовими компонентами в різні часи займалися такі дослідники, як О.Агаронян, Р.Арцишевський, В.Горинь, О.Єрмолов, Г.Залеський, М.Ковальзон, П.Копнін та ін.

В українській радянській філософії досліджувалися проблеми розвитку світоглядної культури і складові духовного світу людини: знання, віра, переконання, цінності, оцінки, цілі, ідеали (В.Шинкарук, О.Яценко). Розробку проблеми духовності особистості здійснено в працях Т.Адуло, В.Андруценка, В.Бакірова, В.Баранівського, Є.Бистрицького, В.Вашкевича, Г.Горак, Л.Горбунової, Л.Губерського, Н.Гордакі, А.Корецької, С.Кримського, В.Крисаченка, М.Лукашевича, М.Михальченка, В.Пазенка, М.Пірен, С.Пролеєва, Т.Розової, В.Табачковського, Г.Темко, В.Шинкарука.

Найбільш плідними виявилися дослідження проблеми «духовного», зґрунтовані на принципах духовно-матеріальної єдності світу, цілісності людського буття, що відтворюють динаміку процесу становлення ноумену духовності (О.Донченко, О.Базалук, В.Бех, І.Степаненко). Безумовно важливим є наголошення на діяльнісній природі суб'єктивних і об'єктивних форм духовності у дослідженнях С.Б.Кримського.

Одним із головних аспектів вивчення проблеми формування світогляду і світоглядної культури є її педагогічний аспект. Питання формування світогляду

людини розглядалися такими видатними педагогами як П.П.Блонський, А.Дістервег, Я.А.Коменський, А.С.Макаренко, К.Д.Ушинський та інші. Однак найбільш цілісною і ґрунтовною педагогічною концепцією формування світоглядної культури особистості є концепція, що створена В.О.Сухомлинським.

Значний внесок у розробку проблеми світоглядного становлення особистості в останні роки зробили Н.Буринська, С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Льченко, Н.Ничкало, Н.Мойсеюк, В.Паламарчук, Г.Тарасенко та ін. Окремим аспектам професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів присвячені наукові розробки А.Алексюка, С.Білозерцева, Л.Коваль, О.Кондратюка, М.Лисенка, В.Майбороди, Ф.Паначина, І.Прокопенка, Ю.Руденка, Г.Сагач, В.Семиченко, М.Стельмаховича, Л.Вовк, Н.Гузій, А.Колоскова, В.Лугового, Т.Мунаварової, С.Нікітчиної, М.Сметанського.

Серед сучасних дослідників світоглядного потенціалу теоретичних курсів навчальних дисциплін слід назвати Л.Боголюбова, І.Бойченка, Г.Горак, Л.Губерського, В.Горського, В.Ємельянова, С.Кримського, В.Куценка, Л.Ліпіч, В.Лобаса, О.Михайличенка, В.Огнев'юка, О.Пометун, Л.Пироженко, В.Тихоненка, Н.Яковенка та ін. Певним внеском у дослідження проблеми фахової підготовки майбутнього учителя є низка дисертаційних робіт українських і російських дослідників (Л.Абросімова, А.Булда, С.Дорогань, І.Загарницька, В.Кущерець, В.Огнев'юк, Г.Позизейко, Т.Скрябіна, В.Смікал, А.Старева, В.Цвіркун, І.Цебрій, О.Шаповал, П.Щербань).

Отже, нині в дослідженні проблеми світоглядного розвитку особистості є чималий науковий доробок. Однак, цілісної теорії, що пояснювала б морфогенетичні процеси і специфічні продукти світоглядної діяльності особистості або походження, структуру механізмів дії та формування світогляду і світоглядної культури особистості, в якій би використовувалися досягнення таких наук як біологія, психологія, філософія, соціологія, педагогіка, ще немає. Світоглядна проблематика залишається «ахіллесовою п'ятою» духовного життя не лише в Україні, а й у світі, що глобалізується.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою науково-дослідної роботи «Саморегуляція соціального організму країни» (державний реєстраційний номер 0105U000447), що виконувалась у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова протягом 2005-2007 рр., а також науково-дослідної роботи «Громадські організації як чинник демократизації суспільства» (державний реєстраційний номер 0108U000361), що виконувалась на замовлення Міністерства освіти і науки України у 2008-2010 рр. Тема дослідження затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (протокол №5 від 29 листопада 2007 року).

Об'єкт дослідження – особистість людини як цілісна біосоціальна система, що є джерелом і рушійною силою культурно-історичного процесу.

Предмет дослідження – морфологія і механізми світоглядної культури особистості людини.

Мета дослідження – змодельовати структуру і механізм дії світоглядної культури особистості людини.

Реалізації мети підпорядковане виконання таких завдань дослідження:

- уточнити головний концепт дослідження – «світоглядна культура особистості»;
- провести логічний аналіз формування світоглядної культури особистості;
- обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження;
- розкрити сутність, зміст, рівні і форми світоглядної культури особистості;
- виконати структурно-функціональний аналіз світоглядної культури особистості;
- обґрунтувати критерій ефективності сформованості світоглядної культури;
- оцінити суперечності процесу формування світоглядної культури особистості в умовах перехідного суспільства, глобалізації і регіоналізації соціального світу, а також становлення української державності.

Методологічною базою дослідження є системний підхід до вивчення світоглядної культури особистості, який проявляється у двох аспектах – морфологічному та функціональному аналізі. Морфологічний аналіз предмету дослідження забезпечується діалектикою, яка надає загальне уявлення про явище світоглядної культури особистості; принципами системності, цілісності і структурності, а також системного, структурного та діяльнісного підходів, синергетики, що узагальнюють вивчення загального змісту, особливостей, структури світоглядної культури особистості взагалі та форм її існування зокрема, їх діалектичного зв'язку, а також критерію та показників її зрілості. Функціональний аналіз доповнює морфологічний дослідженням функцій світоглядної культури особистості, як проявів її життєдіяльності. Загальна структура роботи побудована як реалізація методу сходження від абстрактного до конкретного.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, вона є першим системним дослідженням функціональної природи, структури, механізму функціонування світоглядної культури особистості і реальних перспектив її розвитку. Результати дослідження, що резюмують наукову новизну і виносяться на захист, можуть бути сформульовані у вигляді окремих тез:

- запропонована концепція світоглядної культури особистості, що будучи за природою духовно-практичним явищем, топологічно знаходиться на межі часу і простору, оскільки духовність існує у часі, а культура матеріалізується у просторі, підставою її є свідомість людини і розташована вона у смисловій сфері особистості на трьох рівнях: ядерному, інтелектуальному і соціальному; сутність її полягає у збудженні механізмів смислової сфери: смислоутворення, смислуосвідомлення і смислосбудівництва до диференціації горизонтальних підструктур особистості і спеціалізації функціональних органів, що виникають у їх горизонтах; зміст

саморозгортається як інтелектуальна діяльність – мислення, що набуває організаційного устрою у вигляді механізму збудження з виробництвом специфічного продукту – світогляду, призначеного для більш високого соціального рівня, на якому цей функціональний орган виконує тригерну функцію, кінцевим продуктом якої є механізм самовизначення особистості; форми буття її залежать від умов, у яких перебуває зміст явища: суб'єктивована у структурі суб'єкта – потенційний світ, що утворюється функціоналами: світовідчуттям, світоуявленням, світосприйняттям і світобаченням; у зовнішньому середовищі – об'єктивована артефактами культурно-історичного процесу;

– мислення людини охоплює три горизонти інтелектуальної діяльності: на першому відбувається розбудова власної смислової сфери; на другому – формуються система функціональних органів і запускаються горизонтальні внутрішньоособистісні механізми (кожний у відповідності до специфіки своєї підструктури); на третьому – вищому – створюється інтегративний продукт – світогляд особистості, котрий породжує функціонал світорозуміння, як ансамбль функціональних можливостей, і виходить у режим культурологічного буття, що саме і класифікується філософами, психологами і культурологами як світоглядна культура особистості;

– логічний аналіз явища очистив його від конкретно-історичних нашарувань та викрив логіку саморозгортання і буття світоглядної культури особистості за алгоритмом: міфологічна – релігійна – філософська – наукова – космополітична/гуманістична світоглядна культура; побудовано принципову п'ятиланкову модель циклу творення і самовідтворення даного явища;

– генетичний аналіз формалізував три джерела саморуху механізму світоглядної культури: перше – психічне (інстинкти й інші психічні процеси і продукти, наприклад мотив, або інтуїція); друге – соціальне (освіта, наука, культура); третє – власне (продукування смислів, як головної відмінності *Homo sapiens* від інших живих істот) і три механізми породження світоглядної культури особистості: перший – психічне, що живить явище архетипами з Фізичного Всесвіту (психіки або несвідомості/підсвідомості) завдяки «провідній функції, що має трансперсональний вихід у ноосферу» (К.Юнг); другий – соціальне, що за допомогою соціальних інститутів науки, культури, навчання і виховання живить його смислами з Семантичного Всесвіту (семантичного континууму або надсвідомості); третій – власне, оскільки особистість здатна виробляти смисли завдяки наявності внутрішньоособистісного механізму смислопородження; особистість у залежності від продуктивності своєї смислової сфери займає, певне місце на енерго-інформаційному континуумі Всесвіту у діапазоні «несвідоме – надсвідоме»; менш розвинена свідомість тягне її до полюсу несвідомості, а більш розвинена до полюсу надсвідомості, або Гуманізму, Добра і Любові;

– морфологічний аналіз світоглядної культури особистості, завдяки якому вона розкривається через своє втілення у біологічний організм людини і презентує свою архітекtonіку, як складне різнорівневе духовне явище;

висвітлює буття низки специфічних органів функціонального походження: відчуттів, уявлень, світоглядних знань, ціннісних орієнтацій, що утворюють сталу конструкцію – механізм збудження, який обслуговує усі шість підструктур біологічної людини; не зважаючи на власне процесуальне походження ці органи породжують функціонали, що саме і створює локальне смислове поле – світоглядну культуру з інтегративним функціональним елементом – світоглядом і його функціоналом – світорозумінням;

– функціональний аналіз явища об'єктивував процес переходу духовного у практичне/культурологічне середовище, використовуючи біологічний організм людини, як виконавчий механізм, що творчо об'єктивує у ході інтенсивної культурологічної практики зміст раніше суб'єктивованого духовного; кожний з функціоналів, які входять до складу світоглядної культури особистості отримав параметричну характеристику і головну функцію. Найявність же у літературі різноманіття функціоналів з часткою «світо-» пояснюється адекватною кількістю функціональних органів у структурі особистості. Світоглядна культура у просторі смислової сфери особистості об'єктивується чіткістю або логічністю її мислення, а у зовнішньому середовищі – механізмом самовизначення;

– критерій оцінки якості світоглядної культури особистості визначено, відповідно до методологічних вимог до його формалізації, тобто за її межами, у горизонті механізму самовизначення, що інтегрує у собі мету життя, смисл життя і має за кінцевий продукт – вектор розвитку особистості або за визначенням психологічної науки – її спрямованість; обґрунтовано два види показників: а) для оцінки стану морфологічної основи, що визначається автером як цілісність; б) для оцінки стану функціональної спроможності, що подається ним як універсальність. Характерними рисами зрілої світоглядної культури є: 1) розуміння її як відкритої системи, яка постійно збагачується новими положеннями, що розкривають цінність людського буття; 2) творчий характер, що базується на якісно новому рівні рефлексії і саморефлексії, направлений на осмислення власного буття як певної цілісної єдності; 3) синтез загальнолюдських, національних, етнічних і групових цінностей; 4) творчий характер на методологічному, концептуальному рівні; 5) активний характер, що впливає на конструювання картин і образів світу, на самостійний, особовий, творчий вчинок.

– практиологічний аналіз стану та формування світоглядної культури особистості в умовах української дійсності викрив положення пересічного українця за шкалою: несвідоме – підсвідоме – свідоме – надсвідоме і довів різний рівень впливу активованих в Україні чинників на даний процес, а саме: міфологізації, релігії, філософії, науки, національної еліти, державної політики, маргіналізації населення, педагогічного корпусу, здорового глузду, що сприяє напрацюванню ефективних технологій формування зрілої світоглядної культури особистості гуманістичного спрямування.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у науковому осмисленні сутності і змісту світоглядної культури особистості людини, як

складної дисипативної системи, що заповнює вертикаль простору свідомості за трьома рівнями: ядерному, смисловою й інтелектуальному, має три види механізмів: ядерні – біологічного походження; смислові, що складаються з функціональних органів: відчуттів, уявлень, суб'єктивованого знання, ціннісних орієнтацій; на інтелектуальному рівні – функціоналів, що прив'язані до функціональних органів, але мають відносно самостійне буття у механізмі збудження: світовідчуття, світоуявлення, світоспоглядання, світобачення; інтегральним продуктом такої взаємодії є світогляд, що проникає у інтелектуальний горизонт як функціональний продукт і породжує власний функціонал – світорозуміння, на основі якого запускається морфогенез механізму самовизначення і особистість отримує вектор або спрямованість розвитку. Отримані результати дослідження можуть бути використані в подальшій розробці філософсько-антропологічних проблем цілісності людини взагалі, та духовної цілісності особистості зокрема.

Практичне значення роботи полягає у тому, що її висновки можуть бути використаними в державних стратегічних проектах розбудови українського суспільства, в проектах реформування суспільних інститутів виховання і освіти, а також у якості методологічного інструментарію для дослідження проблем саморозгортання особистості, її духовної цілісності, мутацій у структурі особистості, відхилень від лінії її усталеної моральної і правової поведінки у суспільстві. Морфологічний і функціональний аналіз світоглядної культури особистості, морфологічні рівні, внутрішньоособистісні механізми і продукти можуть бути використаними в процесі вдосконалення механізмів виховання і самовиховання особистості на етапі переходу світової спільноти до інформаційної фази розвитку. Основні висновки дисертації можуть бути ефективно реалізованими при розробці спецкурсів, навчально-методичних програм, посібників та науково-довідкової літератури з філософських, соціологічних і педагогічних наук у вищих навчальних закладах та в організації виховних практик в установах різного спрямування.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною роботою. Висновки й положення наукової новизни одержані автором самостійно. Допоміжні і проміжні завдання дослідження відображено у спільній публікації з В.П.Бехом, та Ю.В.Бех у статті «Вища освіта у дискурсі вимог знанневої економіки», де автором розкрито особливості формування світоглядних орієнтирів студентської молоді в умовах входження в інформаційний простір вищого навчального закладу (с.6-10).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дослідження обговорювалися на засіданні кафедр соціальної філософії і філософії освіти та управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, на низці науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Імперативи розвитку України в умовах глобалізації (Чернівці, 2008); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (Київ, 2008); Науково-практичному семінарі «Інноваційні

стратегії розвитку освіти: філософсько-педагогічний дискурс» (Київ, 2009); II Міжнародній науково-практичній конференції «Простір гуманітарної комунікації: трансформації академічного дискурсу» (Київ, 2009); Міжнародній науковій конференції «Шості юридичні читання: правова культура, правова свідомість і право» (Київ, 2010); V Всеукраїнській науково-методичній конференції «Безперервна освіта в Україні: реалії і перспективи» (Івано-Франківськ, 2010); X Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток педагогічної освіти в контексті цивілізаційних змін» (Миколаїв, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурні комунікації і толерантність в освіті» (Ялта, МДЦ «Артек», 2010).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження оприлюднені у 4 статтях у фахових виданнях філософських наук.

Структура та обсяг дисертації зумовлені означеною метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел (242 найменування). Загальний обсяг дисертації – 236 сторінок, основна частина – 212 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дослідження, сформульовані основні структурні елементи дисертації: об'єкт, предмет, мета і завдання дисертаційної роботи, її методологічні засади; визначено наукову новизну дослідження; розкрито теоретичне і практичне значення та форми апробації її результатів.

Розділ 1 – «Історико-методологічний аналіз формування світоглядної культури особистості» – складається з трьох підрозділів, що віддзеркалюють головний концепт, логіку саморозгортання та інструментарій дослідження.

У **підрозділі 1.1. – «Світоглядна культура особистості як головний концепт дослідження»** – виокремлено предмет дослідження – «світоглядна культура особистості». Підкреслюється, що погляди на особистість змінювались на протязі історичного розвитку світової спільноти. Поглиблено концепцію особистості В.Беха, згідно з якою суттю її є функціонування власного соціального змісту людини, який через еволюцію виробляється з атрибутивних властивостей універсуму шляхом їхнього суб'єктивування. Взаємодія підстави і умов привела до появи ефекту культури, який має різне концептуальне пояснення: діяльнісне, ціннісне, теологічне, ігрове. Термін «культура» вживається як догляд, поліпшення, ушляхетнювання тілесно-душевно-духовних сил, схильностей і здібностей людини, а отже, і ступінь їх розвитку та як сукупність способів і прийомів організації, реалізації та поступу людської життєдіяльності, способів людського буття. Підкреслюється поліфункціональність культури взагалі і місце у цій системі світоглядної функції культури. Термін «світогляд» вживається у контексті як прикметник, експлікуючи яка саме культура досліджується. Зміст світогляду визначає стратегію життя. Це – основна функція світогляду. Він становить єдність

теоретичного (як форма суспільної самосвідомості людини) і духовно-практичного освоєння світу (як засіб його перетворення). Світогляд є функцією свідомості людини, у якій фіксуються два суттєві моменти: відношення і знання. До світогляду відносять узагальнені думки, або уявлення про будь-який клас об'єктів. Генералізація розглядається як одиниця аналізу світогляду і, водночас, як критерій відмінності світоглядних думок. Зроблено висновки: 1) у свідомості людини на різних її організаційних рівнях матеріалізуються у різних продуктивних формах реалії того світу, у якому живе людина, що у кінцевому русі створює унікальний цілісний і індивідуалізований продукт – світогляд особистості, який використовується нею для організації власної життєдіяльності; 2) світогляд має теоретично неупорядкований зміст – так звані функціонали: світоуявлення, світоіснування, світовідчуження, світосприймання, світобачення, світоперетворення, світостворення, що свідчить про його багаторівневості і багатоваріативність прояву; 3) вихід назовні функціоналів і є ніщо інше як світоглядна культура особистості; 4) світоглядна культура особистості – це інтеграція двох явищ, а саме: багаторівневого віддзеркалення у структурі свідомості людини реалій зовнішнього світу, у якому вона живе, та її індивідуальне до них ставлення (світоглядна складова), а також дії особистості відносно цього світу у дискурсі віддзеркалення реалізованого минулого, відтворення сьогодення і проектування майбутнього (культурологічна складова). Отже, світоглядна культура завжди перебуває у стані смислової активності й вибірковості. Іншими словами, вона є суб'єктивною реальністю, що має оригінальну морфологію і функції: пізнавальну, інноваційну, регулятивну. Саме цей «постійний» внутрішній світ став об'єктом уваги сучасній світовій філософії (філософський структуралізм, феноменологія, екзистенціалізм, герменевтика, психоаналіз і ін.), яка прагнула оволодіти структурою суб'єктивності.

У підрозділі 1.2. – «Формування світоглядної культури особистості у дискурсі логічного аналізу» – досліджується специфіка походження і буття світоглядної культури особистості у залежності від зрілості світогляду, а точніше – її субстанціональної основи – свідомості людини. Поняття «світоглядна культура особистості» було введено, як відомо, у філософську літературу на початку 80-х років ХХ ст. Найбільший внесок у розроблення цієї проблеми зробили А.В.Азархін, А.І.Арнольд, А.Б.Бальсіс, В.І.Іванов, Б.П.Козловський, М.Д.Лісаускене, М.І.Черниш, В.І.Шинкарук. Аналіз літератури доводить, що світогляд особистості має величезне різноманіття, якому має відповідати також кількість різновидів світоглядної культури. Тому зроблено перехід від історичного до логічного і виділено міфологічний, релігійний, філософський, науковий і космополітичний/гуманістичний світогляди як ступені саморозгортання предмету дослідження у філогенезі. У онтогенезі ж картина є значно суперечливішою, оскільки певна частина людей користується міфологічним світоглядом і тяжіє до міфологізованої світоглядної культури, інша частка людей дійшла до більш високого рівня і тому користується релігійним світоглядом і має релігійноспрямовану світоглядну

культуру, ще певна частка досягла рівня філософського світогляду і функціонує у діапазоні філософської світоглядної культури, а більш розвинена в інтелектуальному відношенні частка людей піднялась до рівня наукового світогляду і тому має науково обґрунтовану світоглядну культуру. На практиці ж поширені випадки, коли навіть одна і та ж людина має перехідні стани, що пояснюється тим, що розвиток особистості у онтогенезі повторює усі етапи філогенетичного розвитку людського роду. Подаються характерні риси світоглядної культури особистості на етапах міфологічного, релігійного, філософського, наукового і космополітичного розвитку, визначено їх загальні риси і відмінності. Відмічено наявність різноманіття функціоналів: світовідчуття, світосприйняття, світоуявлення, світорозуміння, світоспоглядання та ін.

У підрозділі 1.3. – «Принципи, методи та категоріальний апарат дослідження» – обґрунтовано інструментальний комплекс дослідження до якого входять: генетичний, морфологічний, функціональний і праксіологічний аналізи, а також відповідні синтети. В основі морфологічного аналізу даного явища містяться найбільш загальні зв'язки і закони розвитку природи, суспільства та мислення, які досліджує діалектика і синергетика. На основі принципів діалектики, а саме: принципу об'єктивності, детермінізму, всезагального зв'язку та розвитку, визначається зміст світоглядної культури особистості, її особливості, закономірності функціонування, діалектичний зв'язок з суспільством і Семантичним Всесвітом. Синергетика виявляє базові патерни самоорганізації у складних розумових і духовних процесах, що здатні до самоорганізації, мають низку фундаментальних характеристик: відкритість, нелінійність, нерівноважність, гомеостатичність та ін. Завдяки системному підходу досліджено світоглядну культуру особистості, з одного боку, в її зв'язку з суспільною свідомістю та буттям індивіда, а з іншого – її внутрішніми відносинами, які обумовлені формами зв'язку суб'єкта та об'єкта, формами трансформації детермінуючих факторів свідомості в її внутрішні умови та властивості. Його доповнюють принципи цілісності, структурності, самоорганізації, принцип зв'язку свідомості та діяльності. Функціональний аналіз відтворює явище як ціле. У даному випадку це – розкладання елементів світоглядної культури особистості між її рівнями, виявлення функціональних залежностей між ними. Тут важливу роль відіграє поняття функції. Завдяки глибокому розумінню взаємозалежності функцій обґрунтовується функціонування світоглядної культури особистості та механізм її самовиявлення, буття і розвитку. Праксеологічний аналіз явища формалізував критерій зрілості світоглядної культури особистості, визначив етапність та рівень, на якому відбувається життєдіяльність людини. Використовуються такі методи теоретичного та емпіричного наукового пізнання як абстрагування, аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, моделювання тощо. Використання сукупності загальних методологічних положень вимагає виявлення та обґрунтування спеціального категоріального апарату дослідження. Особистість, як певна цілісність, презентується предметним колом понять: «духовність»,

«система», «елемент», «функціонал», «підструктура», «структура», «інформація», «свідомість», «світогляд», «рефлексія», «значення», «культура», «цінність», «символ», «знак», «текст», «смысл», «механізм». Вищенаведені узагальнення складають розуміння особистості як складної енергоінформаційної високоорганізованої системи, структури внутрішньоособистісних механізмів, що розвивається завдяки своїй вписаності в багатопланове середовище: природний, соціальний і ноуменальний світи, а категорії «об'єктивоване» і «суб'єктивоване» розкривають процеси взаємопроникнення цих рівнів. У цих взаємопереходах «суб'єктивоване – об'єктивоване» і складається органічна єдність не тільки онтологічного, але й функціонального аспектів явища. Завершальним кроком у створенні світоглядно-методологічного фундаменту концепції світоглядної культури особистості є вибір провідного засобу дослідження. Для досягнення мети даного дослідження загальна структура роботи має бути побудована як реалізація методу сходження від абстрактного (виявлення сутності, властивостей, структури та функцій світоглядної культури) до конкретного (обґрунтування специфіки функціонування світоглядної культури в різних умовах суспільного розвитку). Таким чином, засіб дослідження знімає протилежності між теоретичним і практичним.

Розділ 2 – «Теоретичний аналіз світоглядної культури особистості» – складається з чотирьох підрозділів, що віддзеркалюють, з одного боку, – теоретичний підхід до дослідження світоглядної культури особистості в єдності статичного і динамічного аспектів, що завершується побудовою концептуальної моделі явища, а з іншого – перевіряють її якість на прикладах української дійсності.

У підрозділі 2.1. – «Філософська рефлексія світоглядної культури особистості: природа, сутність, зміст та форми буття» – подаються головні параметри предмету дослідження. Явище світоглядної культури має духовну природу. Джерелом його формування є взаємопроникнення особового смислу (індивіда) і смислу культурних універсалій. Генетичний аналіз розкриває його зв'язок з Семантичним Всесвітом, який живить його смислами з полюсу надсвідомості (ноосфери), з одного боку, а з іншого – такий же зв'язок з Фізичним Всесвітом, що живить його архетипами з полюсу несвідомості (психосфери). Механізм інтеграції душі людини з об'єктивною психікою (Космосом, Всесвітом) знайшов К.Г.Юнг, який відкрив в структурі психіки індивіда провідну функцію, що має трансперсональний вихід у «психосферу». Але не буває просто виходу, коли йдеться про відкриті системи; буває обмін, зокрема, інформаційно-енергетичний обмін між провідною функцією і об'єктивною психікою. Людина у процесі життєдіяльності займає, завдяки свідомості, певне місце у континуумі несвідоме – надсвідоме. Сутність світоглядної культури полягає у збудженні структур головного мозку людини і запуску у дію механізмів психологічного походження – смислоутворювання, смислоусвідомлювання, смислосудівництва, що, у свою чергу, породжують і обслуговують механізми соціального призначення: у горизонтальній площині –

наслідування, метаболізму, сприйняття, мотивації, соціалізації, воління; у вертикальній площині – збудження, цілеутворення, смислопородження і, нарешті, інтегративного – самовизначення. Зміст її розгортається як інтелектуальна діяльність особистості, що спонукає самоорганізацію внутрішньоособистісних механізмів, взаємодію внутрішніх і зовнішніх факторів процесу і матеріалізує частину продуктів у зовнішньому середовищі у вигляді артефактів. Мету світоглядної культури важко однозначно висловити, оскільки цей вид культури одночасно охоплює як внутрішній простір – смислову сферу особистості, так і зовнішній – у якому проявляється соціум. Оскільки її мета має подвійний характер, то вона по-різному може оцінюватись на межі двох світів: потенціальному і реальному. Механізм функціонування світоглядної культури потребує спеціальних досліджень, оскільки, як зазначено вище, він вмонтований природою у людський організм і тому надійно схований від стороннього спостерігача. Соціокультурне поле життя постає як взаємопов'язана мережа ідей, правил, дій та інтересів. Мережа ідей (вірувань, доказів, дефініцій) утворює «соціальну свідомість». Мережа правил (норм, цінностей, приписів, ідеалів) формує нормативний вимір. Взаємопов'язані мережі взаємодій репрезентують «соціальну організацію», а мережі інтересів (життєвих шансів, можливостей, доступу до ресурсів) – вимір за шкалою можливостей або «соціальну ієрархію». Отже, особистість людини є подвійною, духовно-матеріальною, нескінченно-кінцевою, позачасово-тимчасовою істотою. Ця подвійність є суперечністю, що породжується завданнями власне людського існування. Дані аспекти можуть бути описані як дві розмірності – «вертикальна» і «горизонтальна», причому «вертикальна» складова осмислює людське існування, забезпечуючи його ціннісно-смислову єдність; виявляється ж і реалізується вона в «горизонтальній» складовій завдяки компоненту культури.

Унідрозділі 2.2. – «Структурно-функціональний аналіз світоглядної культури особистості» – здійснено її морфогенетичний і функціональний аналізи. Класифіковано погляди на елементну базу явища. Спираючись на дослідження Д.О.Леонтьєва, виділено три рівні інтелектуальної діяльності: перший з них торкається розбудови власної смислової сфери; другий – розбудови горизонтальних і вертикальних внутрішньоособистісних механізмів; третій торкається поставки функцій на вищій щабель і створення там ансамблю функціональних властивостей. Смысл використовується як одиниця життєвого світу особистості. Базовим вважається другий рівень. Виділено шість горизонтальних підструктур і механізмів: наслідковий, метаболічний, психофізичний, психологічний, соціологічний, вольовий; три вертикальних механізми: збудження, цілеутворення, смислопородження; й інтегративний – самовизначення. Подаються їх головні характеристики. Морфологічні процеси набувають повноти і особистість досягає межі власного саморозгортання та отримує власну фізіономію. Морфологічний аналіз свідомості формалізував елементи, що входять до світогляду, а відповідно і задіяні у культуротворчому процесі. Ми поділяємо точку зору В.Беха на елементну базу функціональних

органів свідомості особистості, згідно якої елементи систематизовані і класифіковані за об'єктивним критерієм – устроєм біологічного організму людини. Свідомість постає як система функціональних органів: відчуттів, уявлень, світоглядних знань, ціннісних орієнтацій, і нарешті, продукту їх взаємодії – світогляду. Функціональний аналіз явища відтворює дію морфологічних елементів у горизонті свідомості, що подаються як функціонали. Поняття «соціальний функціонал» використовується для позначення норми, що означає утворення певної перспективи дії соціального елемента в здійснюваних ним вчинках, постійної в сенсі власне якості своєї перспективності, що забезпечує соціальному елементу через його діяльність полягання безумовної присутності в активності іншого ж елемента. Функціонал «виконує властиву йому функцію». Таким чином, духовне долає межу і самореалізується у практичній площині. До механізму збудження належать такі функціонали: у психофізичній підструктурі, де діє функціональний орган відчуття – світовідчуття; у психологічній підструктурі, де діє функціональний орган уявлення – світоуявлення; у соціологічній підструктурі, де діє функціональний орган світоглядні знання – світосприйняття; у волеологічній підструктурі, де діє функціональний орган ціннісні орієнтації – світобачення; на виході у якості комплексного продукту, що є також функціональним органом, маємо світогляд, який породжує функціонал – світорозуміння. Подається специфіка функціоналів. Вони не тільки дублюють зміст сигналу, що живить їх з боку функціонального органу, а й змінюють його характер відповідно умов культурологічного середовища. Саморозгортання явища здійснюється у декілька етапів. Перший етап пов'язаний з тим, що смисли, що потрапили до сфери з каналів освіти і психіки, наповнюють свідомість та диференціюються: ті, що мають відношення до світоглядних знань, починають виконувати керівну роль, тобто стають світоглядними і тому рухаються у вертикальній площині, а інші набувають властивість інструментальних засобів і рухаються у горизонтальній площині. На другому – світоглядне знання, що створило функціональні органи, починає впливати на формування так званих горизонтальних механізмів, що розташовані кожен у своїй підструктурі: у психофізичній – механізм відчуття; у психологічній – механізм мотивації; у соціологічній – механізм соціалізації; у волевій – механізм воління. Рух збуджує горизонти мозку людини, що лежать глибше. Так починають оживати самосвідомість, а потім і надсвідомість. На третьому – функціональні органи, що розташовані у площині свідомості утворюють органічну цілісність. Процес формоутворення завершується фундацією механізму збудження, що виготовляє кінцевий продукт – світогляд особистості. На четвертому – функціонування механізму збудження проявляється як органічна взаємодія відповідних органів, що у якості функцій постачають у смислову сферу особистості функціонали: світовідчуття; світоуявлення; світосприйняття; світобачення; світорозуміння. На п'ятому – функціональні органи набувають максимальної потужності, завдяки зворотному впливу системи інших функціональних органів, об'єднаних у так звані вертикальні механізми: цілеутворення і смислопородження.

Особистість, нарешті, повністю саморозгонулася і отримала третє, власне, джерело постачання смислів. Циклічний характер світоглядної культури – системна закономірність. Доведено, що світоглядна культура особистості відіграє дві функції: а) збуджує смислову сферу до диференціації і активізації інтелектуальної форми діяльності; б) постачає надлишкову енергію у зовнішнє середовище, де реалізується у формі культурологічної діяльності, залишаючи за собою артефакти, відповідні до змісту історичної доби. Таким чином, завдяки світоглядній культурі людина живе і творить у духовно-практичному вимірі.

У підрозділі 2.3. – *«Критерій і показники зрілості світоглядної культури особистості»* – обґрунтовано критерій зрілості явища, що визначається свободою, творчістю і завданнями розвитку людського потенціалу. Явище для свого ефективного існування потребує необхідних і достатніх умов: по-перше, активності самої особистості, що відбувається завдяки тиску семантичного поля з підсвідомості і несвідомості; по-друге, наявність ретранслятора смислів, що організує тиск на неї з боку науки, культури і освіти. Рівень світоглядної культури, або свідомості, визначається здатністю організму в своїй поведінці відхилитися від генетично запрограмованих, інстинктивних форм поведінки. Її зрілість досягається у процесі смислового обміну в системі «духовність – особа – культура» і задовольняє наступним вимогам: а) обліку методологічних і концептуальних положень культури; б) усвідомленню і визначенню особою своїх цілей; в) визначенню особою свого місця в системі «цивілізація – культура – духовність». Особливості зрілої світоглядної культури подаються як: 1) розуміння її як відкритої системи, що постійно збагачується новими положеннями, які розкривають цінність людського буття; 2) творчий характер, що базується на якісно новому рівні рефлексії і саморефлексії, направлений на осмислення власного буття як якоїсь цілісної єдності; 3) синтез загальнолюдських, національних, етнічних і групових цінностей; 4) творчий характер на методологічному, концептуальному рівні; 5) активний характер, що впливає на конструювання картин і образів світу, на самостійний творчий вчинок. Інтегруючим засобом для судження про ступінь зрілості світоглядної культури особистості, або критерієм є рівень її самовизначення, вектор її розвитку, або спрямованість особистості. Для оцінки якості явища запропоновано два види показників, а саме: а) стану її морфологічної основи, що оцінюється як цілісність; б) стану функціональної спроможності, що оцінюється як універсальність. Показники зрілості морфологічної структури світоглядної культури розташовано на трьох рівнях: на ядерному рівні оцінюється нейронні скупчення – мережеві сполуки або поля. На смисловому – функціональні конструкти: відчуття, уявлення, знання, ціннісні орієнтації, що у взаємодії утворюють субстрат світогляду, як кінцевий продукт механізму збудження, а на експресивно-інструментальному – функціонали: світотовідчуття, світоуявлення, світосприйняття, світобачення, що складають зміст функціоналу – світорозуміння. Показники функціональної універсальності пов'язуються з видами світогляду: міфологічним, релігійним, філософським,

науковим і космополітичним. Який з цих видів світогляду панує у конкретному випадку визначає активність функціоналів: світовідчуття, світоуявлення, світосприйняття, світобачення, що інтегруються у функціонал – світорозуміння, та об'єктивуються певним типом культурологічної поведінки у суспільстві.

Унідрозділі 2.4. – «Актуальні проблеми формування світоглядної культури особистості в умовах перехідного суспільства» – проаналізовано стан, зрілість і напрями розвитку світоглядної культури особистості в умовах української дійсності. З'ясовано, що світовідчуття українця відбиває подив з приводу того, що українська держава створена і функціонує вже двадцятий рік як незалежна, а нормалізація умов його існування як і раніше недосяжна. Зазначено декілька сталих тенденцій, а саме: а) криза цінностей, якими особистість жила з ноосфери, як наслідок переходу світової спільноти від техногенної до інформаційної фази розвитку і зміна матеріальної єдності світу на інформаційну; б) активізація психосфери, що впливає архетипами на підсвідомість особистості; в) криза наукового обґрунтування і поширення ненаукового, псевдонаукового обґрунтування світоглядних орієнтацій; г) ренесанс релігійного обґрунтування світоглядних орієнтацій; д) опора дезорієнтованої соціальними змінами особи на здоровий глузд; е) синкретизм обґрунтування світоглядної орієнтації особи. Проаналізовано вплив на світоглядну культуру особистості низки чинників, а саме: а) міфології, що завжди була притаманна українцям; б) релігії, що набула значного впливу на людей у нашій країні; в) філософії, науки, освіти і національної та світової культури, як джерела поповнення смислового поля особистості; г) національної еліти як атрактора процесу її формування; д) маргіналізації населення, внаслідок негативної державної політики; е) вчителя як впливового джерела формування світоглядної культури для молоді.

Висновки містять низку важливих вихідних положень теоретичного і практичного характеру, оскільки системний аналіз світоглядної культури особистості довів наскільки складним у морфологічному, примарним і швидкоплинним у функціональному відношенні та відповідальним у життєвому вимірі є предмет даного дослідження. Наведемо головні з них.

По-перше, світоглядна культура особистості обґрунтована як явище, що будучи за природою духовно-практичним, топологічно знаходиться на межі часу і простору, оскільки духовність існує у часі, а культура матеріалізується у просторі, підставою її є свідомість людини і розташована вона у смисловій сфері особистості на трьох рівнях: ядерному, інтелектуальному і соціальному.

По-друге, логічний аналіз формалізував хід саморозгортання світоглядної культури особистості у контексті історико-культурного процесу. Доведено, що вона розгортається за алгоритмом: міфологічна – релігійна – філософська – наукова – космополітична/гуманістична світоглядна культура; побудована її принципова п'ятиланкова модель циклу творення і самовідтворення.

По-третє, обґрунтований методологічний комплекс засобів дослідження дозволив здійснити системний підхід до вивчення світоглядної культури особистості, що проявляється у двох аспектах – морфологічному та

функціональному аналізу. Морфологічний аналіз предмету дослідження був виконаний на основі діалектики, а функціональні характеристики здебільшого обґрунтовані на основі синергетичних засобів. Функціональний аналіз доповнив морфологічний дослідженням функцій світоглядної культури особистості як проявів її життєдіяльності. Загальна структура роботи побудована як реалізація методу сходження від абстрактного до конкретного.

По-четверте, завдяки філософській рефлексії доведено, що сутність її полягає у збудженні механізмів смислової сфери: смислоутворювання, смислоусвідомлення і смислосбудівництва до диференціації горизонтальних підструктур особистості і спеціалізації функціональних органів, що виникають у їх горизонтах; зміст саморозгортається як інтелектуальна діяльність – мислення, що набуває організаційного устрою у вигляді механізму збудження з виробництвом специфічного продукту – світогляду, призначеного для більш високого соціального рівня, на якому цей функціональний орган виконує тригерну функцію, кінцевим продуктом якої є механізм самовизначення особистості; форми буття її залежать від умов, у яких перебуває зміст явища: суб'єктивована у структурі суб'єкта – потенційний світ, що утворюється функціоналами: світовідчуттям, світоуявленням, світосприйняттям і світобаченням; у зовнішньому середовищі – об'єктивована артефактами культурно-історичного процесу.

По-п'яте, структурно-функціональний аналіз поглибив знання про предмет дослідження, оскільки була структурована свідомість людини і у площині кожної її підструктури були визначені морфологічні одиниці: відчуття, уявлення, світоглядні знання, ціннісні орієнтації, що є елементами механізму збудження особистості, кінцевим продуктом функціонування якого є її світогляд; на основі діяльнісного підходу були визначені функції, які дані елементи постачають у смислову сферу особистості, або функціонали: світовідчуття, світоуявлення, світосприйняття і світобачення. Інтегративним продуктом тут є світорозуміння. Світоглядна культура – це продукт внутрішньої діяльності особистості людини.

По-шосте, обґрунтовано критерій та показники морфологічної і функціональної зрілості світоглядної культури особистості. Критерій позначено як буття функціоналу світорозуміння, що з одного боку, інтегрує дію функціоналів нижчого рівня: світовідчуття, світоуявлення, світосприйняття, світобачення, а з другого боку – постачає на культурологічний рівень програму дій і енергію для механізму самовизначення особистості. Показники зрілості і повноти морфологічної структури світоглядної культури розташовані на трьох рівнях: на ядерному рівні оцінюється нейронні скупчення – мережеві сполуки або поля. На смисловому – функціональні органи: відчуття, уявлення, знання, ціннісні орієнтації, що у взаємодії утворюють субстрат світогляду, як кінцевий продукт механізму збудження, а на експресивно-інструментальному – функціонали світовідчуття, світоуявлення, світосприйняття, світобачення, що складають зміст функціоналу – світорозуміння.

По-сьоме, у ході праксіологічного аналізу стану світоглядної культури пересічного громадянина України доведено, що модель механізму збудження особистості, алгоритм саморозгортання світоглядної культури особистості, а також низка інших висновків дослідження, стало працюють у якості засобів вивчення реального стану свідомості пересічного громадянина, що живе у конкретних умовах сьогодення. У свідомості пересічного українця спостерігається тяжіння до релігійного і навіть міфологічного стану світоглядної культури. Це є прямим підтвердженням того висновку дослідження, що у онтогенезі світоглядна культура особистості проходить усі стадії філогенезу.

По-восьме, з'ясовано наскільки плідною є ідея про те, що морфологічні органи свідомості у якості функції поставляють функціонали. За таким алгоритмом є можливість проаналізувати два інших її сегмента – самосвідомість і надсвідомість.

Далі у вивченні світоглядної культури особистості мають сказати своє слово інші фахівці: у внутрішньому горизонті – психологи і нейропсихологи; у зовнішньому – педагоги, соціологи, культурологи, етики, правознавці. При цьому стає зрозуміло, що перехід світової спільноти до інформаційної цивілізації потребує заглиблення дослідників у семантичну структуру особистості людини. Це означає, що зникає та предметна доказова база плідності вивчення соціальних систем і процесів. Вчені мають зануритись у глибини смислів, ідей, образів, моделей і інших продуктів розумової праці.

Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у таких публікаціях автора:

1. Хайрулліна Ю.О. Дослідження світоглядної культури особистості як проблема перехідної доби / Ю.О.Хайрулліна // Нова парадигма: Журнал наукових праць / Гол. ред. В.П.Бех. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – Вип. 96. – С. 212-220.

2. Хайрулліна Ю.О. Вища освіта у дискурсі вимог знаннєвої економіки / Ю.О.Хайрулліна, В.П.Бех, Ю.В.Бех// Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. – №25 (38). – С. 6-11.

3. Хайрулліна Ю.О. Філософська рефлексія світоглядної культури особистості: природа, сутність, зміст та форми буття / Ю.О.Хайрулліна // Гілея (науковий вісник): [зб. наук. пр.] / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К., 2011. – Вип. 45 (№3). – С. 267-274.

4. Хайрулліна Ю.О. Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний аналіз / Ю.О.Хайрулліна// Політологічний вісник: [зб. наук. пр.]. – К.: «ІНТАС», 2011. – Вип. 52. – С. 115-123.

АНОТАЦІЇ

Хайрулліна Ю.О. Світоглядна культура особистості людини в умовах перехідного суспільства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2011.

У дослідженні запропоновано концепцію світоглядної культури особистості, що топологічно належить свідомості людини, позначає організаційні рівні, подає морфологічний устрій і наділяє її низкою оригінальних властивостей щодо світорозуміння і самовизначення людини у соціальному світі на основі отримання і переробки смислів як з підвалин Фізичного Всесвіту, або психосфери, так і з глибин Семантичного Всесвіту, або ноосфери, має властивість створювати й утримувати власне смислове поле. Визначено наукові підходи та методологічну базу щодо дослідження параметричних характеристик явища, проаналізовано його природу, сутність, зміст, форми буття, елементну базу, структуру та рівні, досліджено морфологію механізму збудження, продукти смислового і культурологічного простору смислової сфери особистості, виділено її механізми та функції, обґрунтовано критерій якості її сформованості, проведено перевірку стану та зрілості світоглядної культури особистості в умовах українського суспільства.

Ключові слова: особистість, свідомість, світогляд, культура, людина, перехідне суспільство, механізм збудження, функціональний орган, ціннісні орієнтації, функціонал.

Хайрулліна Ю.А. Мировоззренческая культура личности человека в условиях переходного общества. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2011.

В исследовании предложена концепция мировоззренческой культуры личности, в которой формализуются организационные уровни, представлена её морфологическая структура, описаны свойства, раскрывающие механизм самоопределения человека в социуме. Мировоззренческая культура личности обоснована как явление духовно-практическое, находящееся на границе времени и пространства, основанием её является сознание человека и расположена она в смысловой сфере личности на трех уровнях: ядерном, интеллектуальном и социальном.

Логический анализ вскрыл процесс саморазвёртывания мировоззренческой культуры личности; построена принципиальная пятиэтапная модель цикла создания и самовоспроизведения данного явления.

Обоснован методологический комплекс средств исследования, позволивший осуществить системный подход в изучении мировоззренческой культуры личности.

Проанализирована сущность явления мировоззренческой культуры, которая заключается в возбуждении механизмов смысловой сферы: смыслопорождения, смыслоосознания и смыслопостроения (по Д.А.Леонтьеву) что ведет к дифференциации горизонтальных подструктур личности и специализации функциональных органов, возникающих в их горизонтах; содержание саморазвертывается как интеллектуальная деятельность – мышление, приобретая структурную завершенность в виде механизма возбуждения с производством специфического продукта, – мировоззрения. Конечным продуктом мировоззренческой культуры выступает механизм самоопределения личности; формы бытия ее зависят от условий в которых находится содержание явления: субъективированная в структуре субъекта – потенциальный мир, который образуется функционалами: мироощущением, миропредставлением, мировосприятием и миропониманием; во внешней среде – объективированная артефактами культурно-исторического процесса.

Структурно-функциональный анализ углубил знание о предмете исследования, было структурировано сознание человека и в плоскости каждой подструктуры личности были определены морфологические единицы, которые являются элементами механизма возбуждения личности, конечным продуктом функционирования которого выступает мировоззрение личности; на основе деятельностного подхода были определены функции, поставляемые в смысловую сферу личности, так называемые функционалы: мироощущение, миропредставление, мировосприятие и мировидение.

Обоснован критерий и показатели морфологической и функциональной зрелости мировоззренческой культуры личности. Критерий обозначен, как бытие функционала миропонимание, который, интегрирует действие функционалов низшего уровня и поставляет на культурологический уровень программу действий и энергию для механизма самоопределения личности.

В ходе праксеологического анализа состояния мировоззренческой культуры обычного гражданина Украины доказано, что модель механизма возбуждения личности, алгоритм саморазвёртывания мировоззренческой культуры, а также ряд других выводов исследования, эффективно работают в качестве средств изучения реального сознания человека в условиях переходного общества. По такому алгоритму, возможно, проанализировать два других сегмента смысловой сферы – самосознание и сверхсознание.

Очевидно, что переход мирового сообщества к информационной цивилизации требует углубления исследователей в семантическую структуру личности человека. Это значит, что исчезает и предметная доказательная база плодотворности изучения социальных систем и процессов. Мы погружаемся в глубины смыслов, идей, образов, моделей и других продуктов умственного труда человека.

Ключевые слова: личность, сознание, мировоззрение, культура, человек, переходное общество, механизм возбуждения, функциональный орган, ценностные ориентации, функционал.

Hairullina U.O. Outlook culture of a human's personality in conditions of transitional society. – Manuscript.

Thesis for the candidate's degree in Philosophy in speciality 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2011.

The study proposed the concept of ideological culture of a personality, that topologically belongs to human consciousness, indicates the organizational levels, presents morphological structure and gives it a number of original features on outlook and self-determination of a human in the social world on the basis of obtaining and processing of meanings from the physical foundations of the universe or psychosphere as well as from the depths of Semantic Universe or noosphere, has the ability to create and maintain their own semantic field. The study defined scientific approaches and methodological framework for studying of the parametric characteristics of the phenomenon, analyzed its nature, essence, contents, forms of entity, element base, structure and levels, studied morphological mechanism of excitation, products of semantic and cultural field of a sense sphere of personality, highlighted its mechanisms and functions, substantiated criteria and indicators of maturity of an ideological culture of a personality and conducted verification in the conditions of Ukrainian society.

Key words: personality, consciousness, outlook, culture, human, transitional society, excitation mechanism, functional body, values attitude, functional.

НБ НПУ

100132106

Підп. до друку 16.11.2011 р. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 1. Тираж 120 пр. Зам. № 3751.

Видавець і виготовлювач: ЧДУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50-03-32, 8 (0512) 76-55-81, e-mail: vrector@kma.mk.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3460 від 10.04.2009 р.